

van de media. Vooral mensen met een donkere huidskleur zijn het object van angst. Is iets dergelijks ook in Nederland gaande?

Het is inderdaad curieus hoe snel Nederland in paniek schiet wanneer moslima's een *niqaab* opzetten of Abu Jahjah voorstelt om een Nederlandse afdeling van de AEL op te richten. In de liberale NRC – niet in de Telegraaf, waar je dat zou verwachten – werd hij onmiddellijk als 'bloedlink' afgeschilderd, een schreeuwmoslim genoemd, de islamitische Jörg Haider. Wij laten ons voorstaan op een open dialoog, maar wij zijn er als de dood voor. Het komt er op neer dat je in Nederland als allochtoon alleen geaccepteerd wordt als je je nadrukkelijk distantieert van je geloof. Als je de vooroordelen van autochtonen over hun eigen vermeende superioriteit bevestigt – dan wordt je alsnog doodgeknuffeld: zie Hirsi Ali.

Het klimaat in Nederland is snel aan het verzieken en humanisten moeten vermijden mee te gaan in xenofobe sentimenten. Daarom ben ik tegen de plannen van Roger van Boxtel om het bijzonder onderwijs buiten de wet te stellen. Dat kan op dit moment alleen maar geïnterpreteerd worden als gericht tegen moslims.

Wat in elk geval zou moeten gebeuren is dat humanisten het verschijnsel religie opnieuw op de agenda zetten. Mensen zijn, zoals Schopenhauer opmerkte, metafysische dieren en religie is een mogelijke invulling van deze metafysische behoefte. Misschien blijft het humanisme wel altijd een marginale beweging, want religie zal niet zo maar verdwijnen. Het humanisme heeft geprobeerd om een vervan-

ging voor religie te vinden, maar dat is nooit gelukt. Het humanisme is zelf een metafysica. Het is een modern vooroordeel dat we de metafysica te boven moeten komen – de wereld wordt zo plat als een dubbeltje zonder de metafysica. In onze grote steden zal de islam over een paar jaar een niet weg te denken vitale factor zijn – of humanisten dat nu leuk vinden of niet. Ik hoop dat het humanisme zich niet laat gijzelen door de anti-islamitische tijdgeest, maar op zoek gaat naar een op werkelijk wederzijds respect gebaseerde dialoog met anderen. Voorlopig kan je uit het zwijgen een diepe angst voor politieke discussie afleiden – terwijl de bommen op Bagdad al vallen.

Harry Kunneman pleit voor zo'n dialoog. Een postmodern 'klein humanisme' met nadruk op betrokkenheid en pluralisme, concrete contexten en zingeving. U heeft in het verleden wel gepleit voor een 'posthumanistische filosofie'. Wat vindt u van het voorstel van Kunneman?

Het kleine humanisme van Kunneman heeft tenminste het voordeel dat het bescheiden wil zijn, en niet bij voorbaat uitgaat van de superio-

riteit van het eigen westerse standpunt. En de kritiek op generaliserende abstracties zoals 'het' humanisme en 'de' islam deel ik. Maar als dat betekent dat humanisten zich niet meer via filosofie of theorie mogen profileren, omdat dat 'grote verhalen' zijn, dan denk ik dat je het kind weggooit met het badwater. Heeft het humanisme inmiddels ook maar bij benadering een idee, hoe ze moet omgaan met de morele leegte van het heersende neoliberalisme? Dat is niet alleen een persoonlijke vraag die raakt aan de 'trage vragen' van het kleine humanisme. Het is ook een levensbeschouwelijke en politieke vraag, en als je jezelf verbiedt om in allerlei kwesties ook theoretisch stelling te nemen, veroordeel je jezelf tot irrelevantie. Een overkoepelende humanistische levensbeschouwing laat zich in pluralistische tijden moeilijk formuleren, maar als die integrale visie dan niet direct in het verschiet ligt – dat ben ik wel met Kunneman eens – laten we dan een lijstje maken van urgente kwesties voor een actueel filosofisch debat.

Hoe moet zo'n lijstje er dan uit zien?

Op mijn lijstje staat de internationale situatie bovenaan. Ik ben vorig jaar in Amerika geweest en ik had het gevoel dat het land in een soort shock of psychose verkeerde. In elke tuin stond een grote Amerikaanse vlag, iedereen had een speldje op en overal hingen Amerikaanse slingers. De mensenrechtensituatie is zorgelijk, er zijn onder de Patriot Act honderden moslims opgepakt en verdwenen. In Guantanamo Bay zitten al langer dan een jaar vermeende Al-Quaidastrijders – door Bush aangeduid als de allerergste evil-